

Med sin afhandling har Urban Herlitz endvidere ønsket at yde et bidrag til den almindelige udviklingsteoretiske debat omkring et lands overgang fra en samfundsformation til en anden, og bogen indledes derfor med et par kapitler, der gennemgår nogle af de mere toneangivende teorier (bl.a. af Rostow, Bairoch og Pollard). Kapitlerne er absolut læseværdige og demonstrerer forfatterens belæsthed, men det forekommer anmelderen vanskeligt at se forbindelsen til undersøgelsens kerneområder.

Bedømt som helhed er afhandlingen særdeles velkreven; dybdeborende i sogneundersøgelserne, perspektiverende i den brede økonomiske historie. Bogen kan derfor anbefales til alle, der beskæftiger sig med lignende emner: som inspiration til lokalhistoriske studier og/eller den udviklingsteoretiske debat. Forfatterens lejlighedsvis trang til at bruge sin statistiske viden og metode bør ikke afskrække den interesserede læser fra at forbinde Restadtegen med Verldsekonomien!

Torben Hansgaard

JENS MÖLLER: Godsen och den agrare revolutionen. Arbetsorganisation, domänestruktur och kulturlandskap på skånska gods under 1800-tallet. Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska Institutioner 106. Lund University Press, 1989. 153s.

På baggrund af Skånes beliggenhed og tidligere tætte forbindelse med Danmark kunne man vel forvente, at en gennemgang af godserne og godslandskabets historie langt hen ad vejen ville være parallel med den danske udvikling. Jens Möllers historisk-geografiske doktorafhandling har til formål at belyse konsekvenserne af den agrare revolutions anden fase – hvormed der tænkes på den øgede mekanisering og handel i 1800-tallets slutning – for de skånske godsers vedkommende, nærmere bestemt de større godser (over 200 ha.) i Malmøhus len og med udvalgte punktstudier fra Ljunits og Herrestads herreder, nær Ystad.

Som i Danmark skete der også i Skåne en del frasalg af jord fra godserne, bl.a. for at skaffe kapital til omlægninger på selve godsdriften, og som her udparcelleredes jorder til gård- og husmandsbrug. Forskellig fra udviklingen i Danmark er imidlertid oprettelsen af en række store forpagtergårde på o. 100 ha., de såkaldte »plattgårde«. Betegnelsen er en forsvenskning af »maison plate«, hvilket betegner en (større) gård uden de traditionelle voldanlæg. I Malmøhus len oprettedes ialt 143 sådanne plattgårde, hvilket svarer til en i hvert andet sogn. Denne udvikling skete efter engelsk forbillede, og i samtidens debat blev den vurderet positivt. At denne struktur nødvendigvis måtte sætte sig spor i kulturlandskabet, bl.a. ved gårdnedlæggelser, demonstrerer Möller for de 2 nævnte herreders vedkommende.

Også arbejdskraftens sammensætning ændredes kraftigt. Ganske vist fortsatte fæstegårdene med at levere eller betale for arbejdskraft, men ved siden af udvikledes en ny gruppe af »statere« eller landarbejdere, som navnlig efter 1850 steg stærkt i antal. De var ansat for et år ad gangen og modtog normalt en del af deres løn i naturalier (føde, bolig). En gennemgang af 50 godser i Malmøhus len viser, at landarbejderne i stigende grad – ved århundredeskiftet 80% – giftede sig.

Ikke mindst omlægningen til animalsk produktion krævede kvindernes arbejdskraft (malkepiger), men nødvendiggjorde også, at godsejerne byggede boliger, hvilket også skete i form af lange huse med plads til 3-4 familier. Et opsigtsvækkende resultat fra en detailundersøgelse af Krageholm gods er, at myten om landarbejderne som en omvandrende og ustabil arbejdskraft gennemhules. Möller påviser, at den gennemsnitlige tjenestetid var 22 år, og at de fleste i deres alderdom forblev som »gratualister« på godset. Forfatterens bud herpå er, at forholdene på andre godser må have været ringere; men netop derfor ville det have været ønskeligt med flere punktstudier på dette område.

Forfatterens geografiske baggrund og særlige interesseområde kommer tydeligt til udtryk i kapitlet om markforbedringer, der især handler om drænings- og afvandingsprojekter. De iværksattes overalt i Skåne efter 1840, og resultatet blev større markarealer, mens de mindre engarealer gav en stigende foderproduktion. Omkring år 1900 afløstes afvandingsprojekterne dog af importeret kunstgødning, der var billigere. Også skovenes gradvise inddragelse i landbrugsproduktionen, fra græsningsområde til rationel skovdrift, og mekaniseringen af erhvervet behandles, men mindre udførligt.

Afhandlingen slutter med en undersøgelse af godsernes interesse i anlæggelsen af jernbaner i Skåne. Ca. 50 godser satte penge i det nye transportsystem, fordi de heri så en mulighed for at afsætte egne varer, først tømmer og siden deres animalske produktion. Som i Danmark kom kampen til at stå om linieføringen, der også i Skåne antog et ganske bugtet forløb. Flere steder opstod der stationsbysamfund, men ikke i godsernes områder.

Sammenfattende er der tale om en bog, der kommer vidt omkring i sin behandling af (den sene) landbrugsrevolutions virkninger, ikke blot på godserne, men også på det omgivende samfund, økonomisk og socialt og geografisk. Med sine punktstudier og resultater er den derfor velkommen som bidrag til udforskningen af godsernes placering i og betydning for det moderne landbrugs udvikling.

Torben Hansgaard

Christen Jürgensen Thomsen 1788 - 29 december - 1988, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1988, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 1988, 227 s., kr. 183.-.

Med en lang række artikler fejres i dette bind den store multimuseumsmands 200 års dag. Skulle man have glemt det, var Christian Jürgensen Thomsen den unge, praktisk uddannede handelsmand, som i 1816 blev sekretær i Oldsagskommissionen, hvad der blev indledningen til næsten 50 års virke med indflydelse på næsten alt, hvad datiden kunne fremvise af offentlige samlinger.

Alene indenfor arkæologien sikrede tredelingen af oldtiden C.J. Thomsen berømmelse og varigt ry. Hertil kom en kunstkyndighed, som satte ham i stand til at spille op til kollegaen N.L. Høyen i deres fælles varetagelse af de kongelige gallerier. Autodidakten Thomsen var endvidere en fremragende numismatiker, som slap afsted med at dyrke sit middelalderspeciale både som museumsmænd og som privatsamlere. Og endelig blev han grundlæggeren af verdens første etnografiske museum. Spændvidden var unægtelig utrolig.